

ELŐADÁSOK

ULRICH H. J. KÖRTNER

Reformáció 2017 – A jubileum mint egy teológiai orientációs krízis fokmérője

Vendégelőadás – Debreceni Református Hittudományi Egyetem –
2017. március 2.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Reformationsjubiläum 2017 ist das erste im Zeitalter der Ökumene. Der unbedingte Wille zur ökumenischen Ausrichtung des Jubiläums 2017 hat freilich einige fragwürdige Entwicklungen gefördert, die an drei Dokumenten aufgezeigt werden. Es handelt sich um die Studie „Vom Konflikt zur Gemeinschaft“, die der Lutherische Weltbund und die katholische Kirche 2013 vorgelegt haben, den Text der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD) „Rechtfertigung und Freiheit“ (2014) und um das gemeinsamen Wort von EKD und Deutscher Bischofskonferenz „Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen“ (2016). Unter dem Eindruck der von verschiedenen Seiten geäußerten Kritik, die Disziplin der Systematischen Theologie wisse zur bleibenden Bedeutung der Reformation anscheinend kaum etwas zu sagen, konzentriert sich der Beitrag auf systematisch-theologische Fragen, die sich in Verbindung mit dem Reformationsjubiläum stellen. Er deutet das Reformationsjubiläum als Gradmesser einer theologischen Orientierungskrise und argumentiert, dass vielleicht gerade in der Fremdheit Luthers und der Theologie der übrigen großen Reformatoren ein kritisches Potential für Theologie und Kirche liegt, das es neu zu heben gilt.

1. Az ökumené jegyében

A 2017-es év a reformációs megemlékezések jegyében telt: 500 évvel ezelőtt hozta nyilvánosságra Luther Márton a 95 tézisét a búcsúgyakorlatról. Ez az esemény számít a reformáció kezdetének, amely Európát egyházi, politikai és kulturális szempontból is mélyrehatóan megváltoztatta. Azonban nem szabad a reformációt kizárólag Lutherre és munkásságára korlátozni, hanem összeurópai eseményként kell értelmezni, amely máig világszerte érezteti hatását. A 2017-es év csupán egy szimbolikus dátum, mivel a reformáció kezdete a különböző országokban különböző személyekhez és eseményekhez kapcsolódik, például Ulrich Zwinglihez Zürichben, Kálvin Jánoshoz Genfben vagy John Knoxhoz Skóciában.

A 2017. évi reformációs jubileum az első jubileum az ökumené idejében. Emelkezzünk vissza az ökumenikus mozgalom korai történelmének legfontosabb állomásaira: 1948-ban megalakult Amszterdamban az Egyházak Ökumenikus Tanácsa; 1959-ben megrendezték Dániában az Európai Egyházak Tanácsának első nagygyűlését. Az 1962 és 1965 között zajló II. Vatikáni Zsinattal a római katolikus egyház is nyitott az ökumené felé – visszafordíthatatlanul, ahogyan azt azóta újra és újra megerősíti. 1973-ban írták alá Baselben az Európai Reformátori Egyházak a Leuenbergi Konkordiát, amellyel a reformáció tanbeli különbségei elvesztették

egyházakat megosztó jelentésüket a lutheránusok és reformátusok között. Ma az Európai Protestáns Egyházak Közösségéhez (GEKE) tartozik a legtöbb európai lutheránus, református és unitárius egyház, csakúgy, mint a metodista és elő-reformátori egyházak. 1999-ben Augsburgban írták alá a Lutheránus Világszövetségnek és a Pápai Tanácsnak a megigazulástanról szóló közös nyilatkozatát a keresztyének egységének előrelépéseként.

Habár a reformáció a 16. században az európai keresztyénség megosztottságához vezetett, ma már megállapíthatjuk, mennyi minden köti össze egymással az egyházakat. Amit eddig sikerült konszenzus tekintetében közösen elérni, az még mindig meghaladja azt, ami elválaszt, és ebben a szellemben szeretnék formálni az evangélikus egyházak a reformáció jubileumát is. Ehhez hozzátartozik az is, hogy kritikus pillantást vessenek a reformáció korának sötét oldalára is.

Azonban előtérbe kellene kerülnie annak a kérdésnek is, hogy milyen pozitív dolgokat köszönhet a keresztyénség a mai napig a reformációnak, mégpedig nemcsak az evangélikus egyházak, hanem más felekezetűek is. Milyen impulzusokat ad a jövőben a reformáció öröksége a közös ökumenikus útra? És mennyiben segít az alapvetően keresztyén dolgokra emlékezni a reformáció emlékezete egy olyan időben, amelyre a vallásos pluralizmus csakúgy jellemző, mint a szekularizáció, a hagyományok elvesztése és az egyházak közötti egyre növekvő különbség?

A reformáció árnyoldalának minden jogos és szükséges kritikája esetében, mint Luther zsidóellenessége vagy Szervét Mihály kivégzése Genfben, a baptisták üldözése, amelyek esetében mind a lutheránusok, mind a reformátusok vétkesek voltak, mégis előtérbe kerülhet a hálás emlékezés, hogy az egyedül hit által való megigazulás evangéliumának felszabadító és értelmezhető megtapasztalása az evangélikus egyház létrejöttéhez vezetett, ahogyan az 1973-as Leuenbergi Konkordia állítja. Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (GEKE) 2012-ben megfogalmazta felhívását a reformáció jubileumára: „Az evangélium engedi, hogy fellelegezzünk, elűzi a félelmet, új életet ajándékoz, szabaddá tesz, felnyitja a szemünket mások szükségének a meglátására, így legyen a reformáció impulzusa élővé közöttünk.”¹

A 2017-es jubileum ökumenikus irányultságának feltétlen szándéka előmozdított néhány kérdéses fejleményt, amire a következőkben közelebbről is kitérek. Mindenekelőtt három fontos hivatalos egyházi dokumentum felé orientálok, úgymint „A szembenállástól a közösségig” című tanulmány, amelyet a Lutheránus Világszövetség és a katolikus egyház terjesztett fel 2013-ban, azután a 2014-ben a Németországi Evangélikus Egyház (EKD) által kiadott „Megigazulás és szabadság” című irat, végül pedig a Németországi Evangélikus Egyház és a Német Püspöki Konferencia 2016-ban kiadott közös irata, melynek címe „Az emlékek gyógyítása – Jézus Krisztus tanúsítása”. Az, hogy a diszkusszió során erősen Németországra koncentrálok, azon alapszik, hogy az EKD a Lutheránus Világszövetség mellett tartalmi irányultságában és a 2017-es reformációjubileum szervezésében nemzetközi viszonylatban kulcsszerepet játszik.²

1 Idézet BÜNKER: Protestantische Vielstimmigkeit, 360.

2 Különösen fontos megemlíteni a reformációra való megemlékezésre adott közös iratot, amelyet a Felső-ausztriai Evangélikus Egyház és a linzi római katolikus püspöki hivatal hozott nyilvánosságra a 2017-es Vízkereszt

A visszhang, mely az EKD eddigi aktivitása és a fent nevezett dokumentumok által gerjesztett, ellentmondásosnak mondható. Az ökumenikus szellem és a reformátorok hősként való magasztalásának határozott elutasítása, különösen Lutheré, jóváhagyásra talált a nyilvánosságban. Évek múltán némelyek új jelét adták egy további ökumenikus megközelítésnek, amelyben az ökumené stagnálásáról, sőt inkább egy ökumenikus jégkorszakról beszéltek. Elvárásaim ezen a ponton lényegesen visszafogottabbak. Azóta neves történészek kritizálták, hogy az evangélikus egyházak, nevezetesen az EKD komolytalan módon próbálnák a reformátori teológiát aktualizálni, és ezzel túlmennének a reformáció kora és a mi jelenünk közötti nagy történelmi távolságon.³ Történelmileg tarthatatlanok azok a kísérletek, amelyek úgy állítják be a reformáció örökségét, mint a modern szabadságidea vagy az emberi jogok közvetlen eredetét. A reformáció legjobb esetben is a modern kort megelőző történelemhez tartozhatna, és a reformátorok nem a modern szabadságtudat és demokrácia atyjai, hanem legjobb esetben is csak a dédnagyapjai lehetnének.⁴ Eltekintve a felvilágosodás átformáló hatásától, méltányolni kellene a késő középkori humanizmus örökségét, mint általában a késő középkori teológiát, ami mellesleg a református teológiának is szól. Luthert ugyanis nem lehetne a késő középkori misztika és a *via moderna* nélkül megérteni, és reformátori gondolatai közül sok nemcsak Wyclifnél vagy Husznál ismerhető fel, hanem mindenekelőtt mentoránál, Staupitz Jánosnál.⁵

Ezekbe a történelmi vitákba előadásomban nem mennék bele, hanem néhány rendszeres teológiai kérdésre koncentrálnék, amelyeket a reformáció jubileumával állítok összefüggésbe – emlékezve a különböző oldalakról megfogalmazott kritikára, mely szerint a rendszeres teológia tudománya a reformáció maradandó jelentéséhez nyilvánvalóan alig tudna valamit hozzászólni.⁶ Ezt a kritikát részletezném, melyben a reformáció jubileumát mint egy teológiai orientációs krízis fokmérőjét értelmezném.

2. A szembenállástól a közösségig

A római katolikus egyház újra és újra hangot adott annak, hogy nem kellene ünnepelni egy szakadást. Legfeljebb egy közös megemlékezésre kerülhetne sor, amely során azonban sajnálkozhatnánk a nyugati keresztyénség pluralizálódása mint az emberi bűnök következménye miatt. Ez a szellem járja át a Lutheránus Világszövetség és a Pápai Egységtanács közös dokumentumát – pontosabban szólva a

ünnepe. Ez az irat egy figyelemre méltó közös püspöki körlevéllel zárul, amely 2017. január 22-én minden evangélikus és katolikus gyülekezetben fel lett olvasva. Vö. Evangelische Kirche A. B. in Oberösterreich/Katholische Kirche in Oberösterreich, Gemeinsames Wort für die Evangelische und Katholische Kirche Oberösterreich zum Reformationsgedenken 2017.

3 Így mindenekelőtt Thomas Kaufmann és Heinz Schilling kritikája. A reformációról alkotott saját nézetükhöz vö. KAUFMANN: Erlöste und Verdammte; SCHILLING: Martin Luther.

4 Vö. CLAUSSEN: Reformation, 151.

5 Vö. LEPPIN: Die fremde Reformation. Luthers mystische Wurzeln.

6 Vö. KÖRTNER: Reformatorische Theologie im 21. Jahrhundert; uő: Das Evangelium der Freiheit.

lutheránus-római katolikus egységbizottság közös olvasatát, amely „A szembenállástól a közösségig” címmel jelent meg 2013-ban.⁷

Azonban hiába keresnék az iratban azt, hogy a reformáció egy olyan vallási feltörés volt, amelyért mind a mai napig hálásnak lehet lenni. Hogy a lutheránusoknak okuk van az öröme és az ünneplésre, és hogy a katolikusoknak is okuk van a közös, az evangélium feletti öröme, a dokumentum vége körül néhány bekezdésben ugyan említésre kerül, mégis a hangsúly a nyugati keresztyénség töréséről szóló panason van. Ahelyett, hogy a bánatos szellemeket elűznék, az egyház látható egységével szemben megfogalmazott bűnök katolikus és lutheránus meggyónására torkollik a szöveg. Jobb lehetett volna valami pontosabbat megtudni arról, mi tett rosszat elvégre is a katolikus egyház véleményének.

Az evangélium a szabadság egy üzenete. Mint olyan a reformációban új megvilágítást és új kicsengést kapott. Isten felszabadít minket, embereket minden hamis kötődés alól, mint a bűnök, a halál és a gonosz, csakúgy, mint minden emberi szabály alól, amelyek az egyházon belül és kívül az embert szolgáságnak vetik alá. Bár az előttünk lévő dokumentumban erről az evangélium adta szabadságról csak egészen rejtetten esik szó, ha Luthernek a törvény és az evangélium közti különbségtételével kapcsolatban szóba is jön, anélkül történik, hogy Luther kijelentését katolikus partnerei valamiképpen sajátjukká tennék.

A lutheránus-katolikus egységbizottság közös olvasata a korai Luthernek a kegyelmes Isten utáni kérdésén tájékozódik. A dokumentum utal arra, hogy még XVI. Benedek pápa is kifejezetten elismerte Luther kegyelmes Istenért való küzdelmét az erfurti Ágoston-rendi kolostorban tett 2011-es látogatása alkalmával. Ratzinger soha nem rejtette véka alá éles kritikáját Lutherről, és legutóbbi németországi látogatása során is szándékosan elhaladt a lutheri teológia középpontja mellett, míg Luther válaszába, amelyet a kérdésére talált, nem ment bele. Ez azonban éppen azért volt ilyen radikális, mert Luther ráébredt, hogy ő maga is rosszul tette fel a kérdést. Isten igazságosságát tulajdonképpen a bűnös megigazításának és igaznak mondásának értelmében lehetne megérteni. Ennek következtében ez pusztán adomány lenne és nem érdem.

A dokumentum ugyan hangsúlyozza az ökumenikus egyetértést arról a gondolatról, hogy az ember egyedül kegyelem által (*sola gratia*) és egyedül Krisztus által (*solus Christus*) igazulhat meg és lehet megváltva. De arra, hogy ez egyedül a hit által történik (*sola fide*), ami nem emberi cselekedet, hanem isteni ajándék, és egy feltétlen, még ha továbbra is vitatott üdvbizonyosságon alapszik, nem mutat rá a szöveg.

Tudvalévő, hogy a közlemény a lutheri teológiának egy közös szemléltetésén és a reformáció közös elbeszélésén fáradozik. Ez azonban a reformatori teológia fellazított olvasatának és szerencsétlen kölcsönös félreértések és emberi mulasztások okozta történelmi konfliktusok legyengítése árán történik, úgyhogy a végén megkérdőjeleződik, miért is történt egyáltalán a reformáció. Jobbára utal a közös dokumentum a középkorkutatás újabb eredményeinek figyelembevételére, hogy melyek azok a folyamatosságok, amelyek Luther, a reformáció és a középkori egy-

⁷ Vom Konflikt zur Gemeinschaft. Gemeinsames lutherisch-katholisches Reformationsgedenken im Jahr 2017.

ház között fennállnak. Mindenekfelett azonban nem szabad eltekinteni a diszkontinuitásoktól és az új kezdeményezésektől.

Sajnos a dokumentum nem ad világos fogalmi meghatározást a reformációról. Valamint a reform és a reformáció között sem tesz eléggé érthető különbséget, amely által a 16. század eseményeinek megfelelő értelmezése végre lezárt lenne. A korszakos feltörés, amelyről a GEKE beszél, eltűnik egy ökumenikus teológia kódében, amely az egyházak látható egységének a célját a teológiai igazságkeresés elé állítja.

Ráadásul a reformáció teljesen Lutherre és a lutheránusságra redukálódott. Ez pontosan az ellentéte annak, ami 2017-ben a napirendben áll. Anélkül, hogy Luthernek a reformációért való kiemelkedő kiállását valamilyen módon megtagadni akarnák, méltatni kell más reformátoroknak és teológiájuknak a szerepét. Nem lehet arról szó, hogy Luthert egyedüli mércének nevezzék ki abban a tekintetben, hogy mi az, ami reformátori, és mi nem. Zwinglit, Melanchtont, Bucert vagy Kálvint is, mint második generációs reformátort, a maguk teológiai önállóságukban kell látni. Sőt a reformáció nem csupán egy német, hanem egy összeurópai esemény is volt, ami a kontinens és még más földrészek történelmét is a mai napig tartósan meghatározza.

Nos tekintettel kell lenni arra, hogy „A szembenállástól a közösségig” nyilatkozat csupán egy kétoldalú dokumentuma a lutheránus és a katolikus egyháznak. Az azonban megdöbbenítő, mennyire figyelmen kívül hagyták a más reformátori tradíciókat és egyházakat, különösen a reformátusokat. Csupán a methodista egyház lett megemlítve, mert a Metodista Egyházak Világtanácsa 2006-ban elfogadta a Lutheránus Egyházszövetség és a római katolikus egyház 1999-es megigazulástanról hozott közös nyilatkozatát. A baptista egyházakat a bűnvallás keretében szólították meg. Azonban a református egyházak ugyanúgy nem lettek megemlítve, mint a husziták és a valdensek előreformátori egyházai, amelyek szintén a reformációhoz kapcsolódtak. Így egészen szelektív módon jön számításba a reformáció és azon impulzusai, amelyek máig érvényben vannak.

Emellett a dokumentum számításba szeretné venni a megváltozott történelmi kontextust, amelyben a 2017-es reformációs megemlékezések megrendezésre kerülnek. Ez lenne az első reformációjubileum az ökumené korszakában, az első reformációs megemlékezés a globalizáció korszakában, és az első megemlékezés, amely abban a korban történne, amelyet egyidejűleg jellemez az új vallásos mozgalmak és egyben a szekularizáció terjedése. Mindezek összhangban lennének, azonban megdöbbenítő, hogy a lutheránus-katolikus ökumenének egy olyan képe rajzolódott ki, amely mindenekelőtt egy pünkösdi, karizmatikus keresztyénsséggel szemben állva látja önmagát.

Arról semmit nem lehet megtudni, hogy a reformáció utáni korban a felekezeti-leg plurális protestantizmusának milyen fejleményeit vette át, ezekben milyen szerepet játszott a felvilágosodás – egyébként a katolicizmus esetében is –, valamint hogy mely kölcsönhatások és mely törések voltak a reformáció és a felvilágosodás között. A modern, szekuláris nemzetállamok kialakulása történelmi tehertételként kerül felpanaszlásra, mint amelyek akár a reformáció korából maradtak fenn. A „szekuláris” és a „szekularizmus” fogalmak tisztázását hiába keresi az ember.

A szerzők, úgy látszik, nem voltak tudatában annak, hogy milyen vívmány volt egy szekuláris, de végtére is demokratikus jogállam létrejötte. És rejtve marad az is, hogy Luther két birodalom-, illetve két regimenttana milyen szerepet játszott ebben, mert ezt a témát valójában egészen kihagyták.

Feltűnően ignorálva lett a protestantizmuson belüli ökumenizmus, amelynek gyümölcse Európában az 1973-as Leuenbergi Konkordia és az Európai Protestáns Egyházak Közössége. A 107 tagegyház – köztük a legtöbb európai lutheránus egyház – kinyilvánítja, hogy az evangélium és a sákramentumok közös értelmezésének alapjára a fennmaradó tanbeli különbségek többé nem bírnak egyházakat elválasztó jelentéssel. Szervezeti önállóságuk és felekezeti sajátosságuk feladása nélkül állnak egymás közt egy egyházi közösségben, és úgy értelmezik magukat, mint egység egy megbékélt egyenlőtlenségben. Ezen minta szerint egyáltalán nincs ok fájlalni az önálló evangélikus egyházak létezését, ami a reformáció egyik gyümölcse. A GEKE határozottan kijelentette 1994-es, „Jézus Krisztus egyháza” című jelentős dokumentumában, hogy a megbékélt egyenlőtlenség egységének modellje a más egyházakkal való ökumenéjüknek is lehetne a mintája, vagyis például a római katolikus és az ortodox egyházakkal. A GEKE és a Vatikán között éppen elkezdődött erről a tárgyalás.

A Lutheránus Világszövetségnek és a római katolikus egyháznak az előttünk álló reformációjubileumról kiadott irata mindezt egyszer sem említi meg, még egy mellékmondatban sem. Csupán egyszer esik szó a megbékélt egyenlőtlenségben való egységről, a Szentírás és a tradíció közös értelmezéséről szóló nyilatkozattal összefüggésben.

Ehelyett „A szembenállástól a közösségig” irat rögzítette az 1999-es megigazulástanról szóló közös nyilatkozatot, amihez éppen egy üdvtörténeti jelentés lett tulajdonítva. Úgy állhatunk ehhez a dokumentumhoz, ahogy akarunk, de hogy az aláírása üdvtörténeti bizonyíték lenne ahhoz, hogy a lutheri felszentelt tisztség története során képes volt az egyházat igazságban megtartani (194. fejezet), épp olyan merész állítás, mint az, hogy az 1530-as Ágostai Hitvallás „hasonló ahhoz, amit ma átfogó konszenzusnak neveznénk” (70. fejezet). Függetlenül attól, hogy mennyire érthető vagy problémás az átfogó konszenzus megfogalmazása – az új dokumentum német fordítása „differenciálnak”⁸ fordítja –, mégis az Ágostai Hitvallás (Confessio Augustana) teológiailag másik liga felé mozdul el, mint a megigazulástanról hozott közös nyilatkozat. Egyébként az Augsburgi Nyilatkozat is a protestánságon belüli egységről szólt, de erről „A szembenállástól a közösségig” iratban sajnos semmit nem lehet olvasni. Ehelyett csak az elmúlt évtizedek a megigazulásról, az úrvacsoráról, a papi rendről, a Szentírásról és a tradícióról szóló lutheránus-katolikus párbeszéde kerül említésre, anélkül hogy tényleges újat tudna meg az olvasó.

Mit is szólhatnánk ehhez? Először is: a katolikus oldal ismerhető fel ebben az iratban, hogy a római egyház a reformáció következtében akarata ellenére egy partikuláris hitvalló egyházzá vált. Ez jöllehet ellentmond dogmatikai önértelmezésüknek, mint ahogyan a hittani kongregáció 2007-es „Válaszok néhány kérdésre a tanítást és az egyházat illetően” kissé száraz című levele mutatta, hogy a refor-

8 Eredetileg „differenzierenden” szerepel a német szövegben, ami a magyar kiadásban „átfogó”-nak van fordítva. [A szerk.]

máció egyházainak az egyház voltát kétségbe vonták, csakúgy, mint a 2000-ben kiadott „Dominus Iesus”-ban, de a tapasztalati tények mégis mást mutatnak. Ami a lutheránus oldalt illeti, a dokumentum egy olyan lutheranizmus hatását kelti, amely maga is hibázik, és tekintettel történelmi küldetésére, orientációjának elvesztésével fenyeget. Ez aggasztó. Ezért szeretnénk még inkább felszólítani más protestáns egyházakat: a 2017-es reformációjubileum túl fontos ahhoz, mint hogy azt át szabadna engedni a Lutheránus Világszövetségnek.

3. Megigazulás és szabadság

Az imént említett dokumentumhoz képest egészen másra próbálja helyezni a hangsúlyt a Németországi Evangélikus Egyház (EKD) által 2014-ben kiadott „Megigazulás és szabadság” című, teológiai alapszöveggként megnevezett irat.⁹ Alig hozták nyilvánosságra az iratot, máris záporoztak a kritikák egészen eltérő irányokból. Az evangélikus egyháztörténész, Thomas Kaufmann a Göttingeni Egyetemről és történész-kollégája, Heinz Schilling Berlinből a szerzők szemére vetette, hogy nem állnak a reformációkutatás magaslatán, hogy történelemhamisítást folytatnak, és hogy nem veszik eléggé komolyan a történelmi távolságot a 16. század és a jelenkor között. A kritikusok nyilvánvalóan átsiklanak azon, hogy az EKD-nak ezen szövege nem egy reformációtörténeti kézikönyv akar lenni, hanem egy – mindenképpen tiszteletre méltó – próbálkozást tesz arra, hogy a reformátori teológia alapjait a ma embere számára úgy közvetítse, hogy valami értelmeset tudjanak kezdeni az olyan fogalmakkal, mint a megigazulás, bűnök, hit és kegyelem.

Római katolikus oldalról is erős kritika érkezett, mindenekelőtt Kasper bíboros részéről, aki a keresztyén egységre való törekvés pápai tanácsának az egykori elnöke. Zavarta, hogy az EKD reformációs irata a megigazulástanról 1999-ben hozott közös nyilatkozatot egy szóval sem említi. A dokumentum ennél fogva egy ökumenikus visszalépés. A tübingeni egyháztörténész, Volker Leppin, az EKD-irat társszerzője ezt a kritikát megalapozatlannak nevezte és visszautasította. Az irat utalása „a római katolikus egyházra, amellyel közösen a megigazulást úgyan meg lehetne fogalmazni, de a különbségek a papi rendet és a sákramentumokat illetően, amelyek különválasztják az egyházakat, megmaradnak”,¹⁰ (39) egyértelműen az 1999-es közös nyilatkozatra vonatkozik.

A katolikus kritika azonban nem apadt el. Wolfgang Thönissen, a paderborni Johann-Adam-Möhler Intézet vezetője az EKD reformációs iratában „antikatólikus elveket”¹¹ szimatolt ki, és megpróbálta kijátszani az iratot a reformációról való megemlékezés közös dokumentumával szemben, amelyet az előző évben a lutheránus-római katolikus egységbizottság adott ki. Az EKD-iratra alapozva a közös ünneplések 2017-ben elképzelhetetlenek lennének. Ez a nagy reformátori hittételeket – „Egyedül hit által”, „Egyedül kegyelem által”, „Egyedül Krisztus” és „Egyedül az Írás” – antikatólikus értelműnek interpretálná, hangzott Thönissen vádja a Kato-

9 Rechtfertigung und Freiheit.

10 Rechtfertigung und Freiheit, 39.

11 THÖNISSEN: Antikatholische Grundsätze.

likus Hírügynökség „Ökumenikus Információ” című szaklapjának egy cikkében. Thönissen idézve: „Teológiai alapeszme ennél jelenleg nincs arra nézve, hogy a reformátorok lényegi meglátásait történelmileg megfelelően rekonstruálják és aztán a mai korra alkalmazzák, hanem egy protestáns orientációra nézve történelmileg hiteltelenül használják. És a protestáns itt azt jelöli, hogy ezt úgy élezzik ki, hogy az ökumenikus megegyezés előre ki lett zárva.”¹² Ehhez képest a reformátori programnak így kellene hangzania, hogy ökumenikus legyen: „A solus Christus nincs az egyház nélkül, nincs kegyelem a Szentlélek inspirálta cselekedetek nélkül, a Szentírás sincs az egyház, mint evangéliumot továbbadó közösség nélkül, azaz a hagyomány nélkül, nincs hit szeretet és reménység nélkül.”¹³

Azonban az EKD reformációs irata is éppen erről szól. Egyedül a Krisztus: „A Jézus személyébe vetett hitet közvetíteni kell. Csak akkor hisz az ember Krisztusban, ha hallott róla. De róla csak a keresztyén egyházban lehet hallani.”¹⁴ – Egyedül az Írás: a biblicizmus világos visszautasítását adta, és a hagyomány jelentősége sem lett egyáltalán megtagadva. Mindazonáltal a szerzők jogosan állítják, hogy a reformátori *Sola Scriptura* elv mintha a Szentírással konkurenciában lévő egyház tekintélyigénye ellen irányulna.¹⁵ – Egyedül hit által: „A hit azonban egyúttal mindig *cselekvő* hit.”¹⁶ – Egyedül kegyelem által: az evangélikus értelmezés alapján tehát a kegyelem nincs a Szentlélek inspirálta cselekedetek nélkül, azonban az EKD-irat helyesen állapítja meg, hogy Isten kegyelme a reformátori értelmezés szerint megkülönbözteti a személyt és a cselekedetet, és tanít minket „ugyanígy megkülönböztetni és e módon irgalmasnak lenni”.¹⁷ Azt, hogy az EKD-irat eleve kizár egy a megigazulás és a kegyelem értelmezéséről való ökumenikus megegyezést, ahogyan azt Thönissen állítja, nem tudom elismerni.

Sokkal inkább hálásnak kell lenni az EKD-nak azért a próbálkozásáért, hogy teológiailag profitál a megigazulásról és az Isten ajándékozta szabadságról szóló reformátori üzenetből, és egyúttal ökumenikus szellemben átülteti a jelenbe. Ezzel szemben a reformátori teológia döntő alapkijelentései a Thönissen által ígért 2013-ban megjelent „A szembenállástól a közösségig” című lutheránus-római katolikus dokumentumban fel lettek hígítva.

Az EKD-irat a reformációt egy világunkat formáló folyamatnak tartja,¹⁸ amely önmagát minden generáció számára új formában mutatja meg. Történelmileg a reformáció a késő középkori reformmozgalmak sorába került, tehát semmiképp sem alkalmazható elhamarkodottan a jelenkor érdekeire. A reformáció nem lehetne sem egy klasszikus protestáns interpretáció értelmében a sötét középkor évszázadai után az evangélium igazságának érvényesítője, sem megfelelő értelemben a római katolikus hagyomány ellenpozíciója, mint a középkori reformtörekvések

12 Uo.

13 Uo.

14 Rechtfertigung und Freiheit, 56.

15 Rechtfertigung und Freiheit, 76–87.

16 Rechtfertigung und Freiheit, 89.

17 Rechtfertigung und Freiheit, 68.

18 Rechtfertigung und Freiheit, 9.

csúcspontja.¹⁹ Ha ebből egy antikatólikus irányultságot akarnánk levezetni, elmenénk a szöveg és tartalma mellett.

Thönissen tübingeni kolléganője, Johanna Rahner egy a ZEIT magazinnal készített interjúban igazolta, hogy az evangélikus egyháznak „felekezeti profilneurózisa” van. Nevetséges lenne, ha valaki Luthert mint a demokrácia, a szabadság és a tolerancia feltalálójaként stilizálná.²⁰ Aki az önkritikus szövegeket olvassa, amelyeket az EKD a Luther-évtized keretében éppen a tolerancia témájához jelentetett meg, az csak elcsodálkozni tud az effajta vitán. Itt félreérthetetlenül a reformáció korának toleranciaeszméje határaitól és a reformátoroknak a baptistákkal szembeni vétkéről van szó. Az EKD is hitelesen megerősíti, hogy ki akar állni saját történelmének árnyékából.

4. Healing of Memories – Az emlékezet gyógyítása

Az erőteljes katolikus kritika nem hagyta közömbösen a Németországi Evangélikus Egyházat (EKD). Ennek nyomán abba az irányba fordult, amelyet már a Lutheránus Világszövetség a római katolikus egyházzal közösen „A szembenállástól a közösségig” iratban sikerre vitt. Így lett életbe léptetve 2016-ban az EKD és a Német Püspöki Konferencia „Az emlékezetet gyógyítani – Jézus Krisztusról tanúbizonyságot tenni” nevű projektje.²¹ 2017. március 11-én mindkét egyház képviselője Hildesheimben egy nagy bűnbánati és megbékélés istentiszteleten gyűlnek egybe. Az EKD elnöke és a Német Püspöki Konferencia elnöke köszöntésükben első mérőföldkőként dicsérik a dokumentumot a múlt közös feldolgozásának az útján²² és az egyház teljes egységéért,²³ habár az teljesen tisztázatlan marad, hogy miben fog ez fennállni.

Közösen szeretnének a reformátorok céljaira emlékezni, és meghallani felhívásukat a megtérésre és a szellemi megújulásra.²⁴ Ez azonban nem menne az arra való közös visszapillantás nélkül, amelyet szenvedésben okoztak egymásnak a keresztények a múltban. „Az, ami megrendít és megszégyenít minket”,²⁵ így nyilatkozott mindkét egyházi vezető. A szégyen és a gyász az uralkodó érzés a további iratban is, nem utolsósorban az ünnepi bűnbánati és megbékélő istentisztelet liturgiájában, amelynek előzetesen utána lehetett olvasni, és amelynek példája nyomán kezdeményezők számos további engesztelési szertartást szeretnének az egész országban.

A történelemre tekintettel utat kell nyitni a kibékülésnek, amely esetében a kezdeményezők abba helyezik reménységüket, hogy ez a visszatekintés gyógyító, ha az eközben elnyert ökumenikus összekapcsolódás iránt érzett hála érzéséből me-

19 Rechtfertigung und Freiheit, 12.

20 RAHNER: „Zum Amen gehört das Aber”.

21 Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen. Ein gemeinsames Wort zum Jahr 2017.

22 Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen, 5.

23 Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen, 6.

24 Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen, 5.

25 Uo.

rít erőt. Ezért nevezik az „Emlékezet gyógyításának”, amely alatt lehet érteni az emlékezet gyógyítását és az emlékezet általi gyógyulást is. Példaként szolgálnak az azonos nevű eljárások Dél-Afrikában az apartheidrendszer és a megbékélési folyamatok végeztével, amely 2004 és 2007 között az erdélyi egyházak között is végbement. Ezenkívül felhívják a szerzők a figyelmet a megbocsátáskérésre, amelyet a Lutheránus Világszövetség 2010-ben a Mennonita Világkonferencia számára elkészített, és felszólalt az Andreas Rohrer salzburgi érseknek való megbocsátásért, aki 1966-ban bocsánatot kért a salzburgi protestánsok 1731/32-es kiűzetéséért.

Olyan diadalmas reformációs ünnepélyekre, mint a korábbi évszázadokban, biztosan nem volt alkalma az evangélikus egyházaknak, és a reformáció és az ellenreformáció árnyoldalainak kritikus feldolgozása ellen egyértelműen semmi nem tiltakozik. Ez már régóta történelemkutatásban történik, és nem igényel liturgiai aktusokat az igazolásához. A szóban forgó projekt esetében persze nem a történelemkutatásról van szó, hanem egyházi történelempolitikáról, amelynél mindenképpen kérdésesnek tűnik összehasonlítani az evangélikus és a római katolikus egyház mai viszonyát az apartheidrendszer vége után közvetlenül következő társadalmi ellentéttel Dél-Afrikában. Az apartheid morálisan megítélve igazságtalanság volt, teológiailag pedig bűn. De ugyanilyen mértékben érvényes ez a reformációra nézve is? Koch bíboros ugyan elutasította egy közös reformációs ünnep lehetőségét, azzal érvelve, hogy egy bűnt nem lehetne megünnepelni. Vagy az annak idején „öreghitűeknek” nevezettekre is vonatkozik a bűn és a morális vétkek, akik nem csatlakoztak a reformációhoz? Kell-e egyházszakadásról beszélnünk, és aztán feltenni a kérdést, kik azok, akik a reformátorokat tartják vétkesnek, akik – ahogyan Thomas Söding egy 2016-ban megjelent cikkében a bécsi katolikus „Der Sonntag” nevű újságban írja – mint Luther radikalizálódtak? (Csak mellékesen: így beszélnek ma az iszlamista terroristákról és veszélyeztetőkről.) Vagy azok a vétkesek, akik elindították az ellenreformációt, illetve a katolikus reformot? Vagy jobb lenne inkább a nyugati keresztyénség pluralizációjáról és differenciálódásáról beszélnünk, amelyre egyáltalán nem illenek a bűn és bűnhődés, a bűnök és megbocsátás kategóriái? „Az emlékezetet gyógyítani – Jézus Krisztusról tanúbizonyságot tenni” irat ezt nem tisztázza, mert egyrészt a létrejött hitvalló egyházakat mint komplementer és ezzel ugyanilyen mértékben mint a keresztyénség legitim alakjait magyarázza, másrészt az egyház kárba veszett és újra keresendő „látható egységét” egyes számban idézi meg.

Az is nagy különbség, hogy egy olyan vétkekkel és erőszakkal teli történelmet, amely még friss, fel lehet-e dolgozni úgy, hogy a tettesek és az áldozatok vagy azok hozzátartozói még megtalálhatóak az élők között, vagy olyan folyamatokkal és eseményekkel szeretnének konfrontálódni, amelyek évszázadokkal korábban történtek. A dokumentum szól a gyászról és a kölcsönös veszteségekről, a szegényről és a bűnről, anélkül hogy a szerző azon fáradozna, hogy különbséget tegyen a morális és metafizikai vétkek, illetve a vétkek és bűn, a külső és belső vétkek között. Minden oldalról a bűnök belátását és empátiát akarnak generálni, azonban nem világos, kinek melyik bűnt kellene beismerni és megbocsátani.

Eltelkintve a reformáció kora eseményeinek nem történelmi vizsgálatától, amit Marion Ohst hiányolt a *Süddeutsche Zeitung*ban,²⁶ a tervezett bűnbánati és megbékélés ünnepség komoly teológiai hiányosságokat mutat. A *culpa* értelmében vett vétket és bűnt csak a legszemélyesebb módon lehet beismerni. Még ha valaki Immanuel Kant szemléletével teológiai okokból ellenkezne is, mégpedig hogy a bűnösség helyettes átvállalása lehetetlen: senki nem kérhet megbocsátást az elkövetett bűnökért a tettesek helyett, és senki nincs arra felhatalmazva, hogy az áldozatok helyett adjon megbocsátást. A bűnöket ráadásul csak egyedül Isten bocsáthatja meg.²⁷

Minek neveznénk tehát azt, hogy „a múltban az egymásnak okozott szenvedés felett érzett gyász testvéri szavai”²⁸ még ma is helyénvalóak? Mely szenvedést rótták ki egymásra tehát „Az emlékezetet gyógyítani” akció kezdeményezői? Egyszer a szülők és az ősök bűnéről van akkor szó, másszor azt mondjuk „mi”, amely esetében nem világos, mennyire ezek a legszemélyesebbek a „mi” részünkről megvallott bűnök közül. Az állítólag oly erőteljes állítás, hogy „megvalljuk vétkeinket”, lényegében semmitmondó marad, habár jó érzést kelt, ha morális értelemben a jó oldalon állunk. Ez köszönhető az említett szándéknak, hogy az áldozatok történetét minden oldalról elmondják, és bevonják az utána születettek perspektíváját is. A végén „mi” mint valamiképpen minden áldozatok leszünk, különösképpen, mint ahogy a szerzők írják, „nem mindig tudunk szelektíven különbséget tenni a tettesek és az áldozatok között”.²⁹

„Megbocsátásra kérjük egymást, és megbocsátunk egymásnak”³⁰ – ez, tekintettel a reformációra és az ellenreformációra, egy lehetetlen és teológiailag meggondolatlan vállalkozás, ami nemcsak egy moralizáló történelemírás és történelempolitika, hanem az ökumenikus teológia moralizálását is támogatja. A teológiai ítélőképesség e helyére lép az emocionalizálás a gyász vagy a szégyen formájában, csakúgy, mint a Krisztus-ünnep és a wittenbergi reformációs ünnepi játékok esetében, amelyek egyfajta élménykultúrában oldódnak fel.

A 2017. március 11-én tartott bűnbánati rituálé egy kötelességlistába torkollik, amint az időközben az egyházi és ökumenikus dokumentumok állandó repertoárjává lett. Kifejezésre kell juttatniuk, hogy megszívleli Bonhoeffernek az olcsó kegyelem ellen való protestálását, és az erre való utalásnak nem szabad hiányoznia. De tudvalévő, hogy a pokolba vezető út jóindulattal van kikövezeve. És a morális elköteleződések rituáléja már régóta inflálódik. Néhány évtizeddel ezelőtt még az ilyet törvényességnek nevezték volna az evangélikus teológiában és egyházban. De a törvény és az evangélium közti reformátori különbségtételre való emlékezés úgy tűnik, hogy eközben jócskán elhalványult. Az új iratban még csak meg sem lett említve. Ennek azonban a következménye a reformációs megemlékezések moralizálása, amely szintén illeszkedik az egyházban és a politikában való moralizálás és emocionalizálás megfigyelhető trendjéhez.³¹

26 Vö. OHST: War die Reformation bloß ein Missverständnis?, lásd még GRAF: Reise nach Jerusalem.

27 Ehhez a problematikához lásd BEINTKER–FAZAKAS (Hg.): Die öffentliche Relevanz von Schuld und Vergebung.

28 Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen, 11.

29 Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen, 13.

30 Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen, 14.

31 Lásd ehhez KÖRTNER: Wider die Moralisierung und Emotionalisierung in Politik und Kirche, 3–8.

5. Teológiai orientációs krízis

A Lutheránus Világszövetségnek és a római katolikus egyháznak a megigazulástanról 1999-ben kiadott közös nyilatkozata a reformációjubiläum minden ökumenikus irányultságú törekvése esetében kulcsszerepet játszik. Miután már a metodista egyház is csatlakozott a közös nyilatkozathoz, a Református Egyházak Világszövetsége is meg akarja tenni ezt a lépést idén nyáron. Ezt a fejleményt magam kérdésesnek tartom, mivel a közös nyilatkozat létrejöttékor egy súlyos hiba terhelte meg, amely máig tovább hat.

Abban állt a kardinális hiba, hogy nem fontolták meg a reformátori megigazulástan hatásait az egyház értelmezésére. „Ami azonban döntő”, ahogyan azt Johann Hinrich Claussen, az EKD kulturális megbízottja a „Reformation. Die 95 wichtigsten Fragen” című olvasmányos könyvében találóan felfedezi, „mivel korszakos jelentőségűvé vált Luther megigazulástana, mert az alapját egy más természetű egyházza helyezte”.³²

Friedrich Schleiermacher az evangélikus és a római katolikus egyházfogalom közti különbséget arra a pontra hegyezte ki, hogy míg a katolikus tanítás a hívők kapcsolatát Krisztushoz az egyházhoz való kapcsolatukkal teszi függővé, addig a protestantizmus az egyén viszonyát az egyházhoz a Krisztushoz való kapcsolatával teszi függővé.³³ Az ellentét ezen leírása a mai napig nem veszítette el érvényességét. És mivel az evangélikus egyházértelmezés a római katolikkal nem egyeztethető össze, nem csoda, hogy a közös nyilatkozat ekkleziológiaiailag – tehát az egyház dogmatikai tanításában – és egyházpolitikailag következményektől mentes maradt.

Habár a lutheránusok szeretnék ezt másképp látni, és ez nem lehet véletlen, hogy a pápa 2016. október 31-én, a reformációjubiläum elkezdésekor nem Németországba, hanem Svédországba utazott. Nemcsak azért, mert a Lutheránus Világszövetség 1947-ben Lundban alakult meg, hanem azért is, mert a svéd egyház más skandináv lutheránus egyházak mellett a Porvooi Közösséghez tartozik. Ez a lutheránus és anglikán egyházaknak egy olyan közössége, amely úgy értelmezi a püspöki tisztet, mint ami folyamatosan apostoli szukcesszióba és az egyház szükséges alapjaiba tartozik. Azt, hogy az érintett lutheránus egyházak ezzel a katolikus és anglikán gondolkodásmód átvételével alapjában megtagadják a reformációnak, a megigazulástannak és az egyetemes papságnak ehhez kapcsolódó tanának egyházfogalmát, határozottan elutasítják. De mégis így van.

Teológiaiailag így bosszulja meg magát az, hogy az EKD az egyház témájának helyét a Luther-évtizedben kihagyta. Pedig éppen ez a téma lehetne központi jelentőségű Luther téziseinek támadása után 500 évvel. Mi célból vannak akkor ma evangélikus egyházak? Miért van szüksége az egyháznak az evangélikus értelmezés szerint a személyes hitre, mégpedig abban a formában, amely a reformáció óta kifejlődött? Az egyetemes papság reformátori eszméje feltételezi az evangélikus értelmezés szerinti létezését és szükségességét az egyháznak. Azonban ez a kettő

³² CLAUSSEN: Reformation, 55.

³³ Vö. SCHLEIERMACHER: Der christliche Glaube (§ 24), 137.

már régóta nem magától értetődő. A megigazulás üzenete az emberekre irányul, ami, modern módon szólva, az elismeréséért küzd. Egzisztenciális és szociális konfliktusok nem magyarázhatóak egyedül az önmegtartásért folytatott harcból, hanem az elismerésért folytatott harcból is – így a filozófus Alex Honneth. Ennél fogva a társadalmi konfliktusok nem redukálhatóak le gazdasági konfliktusokra, hanem mindig morálisak is, és – ahogyan a legújabb korban újra látjuk – vallási konfliktusok is. A tömegmédiá által is kimerített harcban az elismerésért, értékbecsülésért és figyelemért az emberek a jelentéktelenségtől való félelembe úzettek, amit a pszichoanalitikus Erich Fromm is leírt.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel nézete szerint a kölcsönös elismerésért folyó harc alanyai eredményezik a társadalmon belüli kényszert a szabadságért kezesekedő intézmények megalapítására. A reformátori értelmezés szerint sem képeznek a szabadság és az intézmények feltétlenül ellentétet. A hit is igényli az intézményeket, mert a hitet megalapozó evangélium kommunikációra szorul, és a hit csak másokkal megélt közösségekben létezhet. Mindazonáltal folyton fennáll a kérdés, mennyiben támogatják vagy akadályozzák az intézmények az emberi szabadságot és a hit szabadságát. Így a megigazulástanból a meglévő egyházi viszonyok és struktúrák állandó kritikája következik – *ecclesia semper reformanda* –, nem pedig az egyház alapvető elutasítása. A történelmileg és empirikusan létező egyházak azonban ennek következtében felteszik a kérdést, hogyan feleljenek meg a megbízatásuknak, hogy a szabadság intézményei legyenek, ami az istentelen ember megigazulásának evangéliumából következik.

Alapvetően a klasszikus konszenzusos ökumené végét harangozta be a megigazulástanról szóló közös nyilatkozat. Elég hosszú idő óta paradigmaváltás megy végbe a konszenzusos ökumené felől egy differenciált ökumené irányába. Akinek ez túl elvontan cseng, az előnyben részesítheti Wolfgang Huber, korábbi EKD-elnök megfogalmazását a „profilok ökumenéjéről”. Erről azonban sem a Lutheránus Világszövetségben (LVSZ), sem a reformáció anyaországában, sem az EKD akkori képviselői esetében sem esik szó. Állítólag nehezen fér össze azzal a szándékkal, hogy a reformációjubileum teljesen ökumenikus módon menjen végbe. A „profil ökumenéje” helyett egy profilnélküliségen megyünk át, amely ingadozik aközött, hogy teológiai trivialisok esetében is Lutherre hivatkozzon, másrészt, hogy egy politikailag korrekt távolságtartásra törekedjen a wittenbergi reformátortól, így például Luther zsidóellenes megnyilatkozásaitól.

Az EKD elnöke és a Német Püspöki Konferencia képviselője a „kibékített különbözőség egységének” útjára akarnak lépni, és erre Ferenc pápa részéről bátorítást éreznek. A római egyház hivatalos álláspontja természetesen változatlanul úgy hangzik, hogy a megbékélt különbözőségnek teherbíró megfogalmazása az egyházi egységről számukra elfogadhatatlan legyen. Azért sem kellene túl sokat adni a pápa szavára ebben a kérdésben, mert eddigi közleményei és számos spontán megszólalása a pontosság notorikus hiányát rajzolják ki, amelyek így a katolikus papoknak és teológusoknak olykor fejtörést okoznak. Protestánsként az ember szívesen fogadja a római egyház protestánsosodását a jelenlegi pápán keresztül, de hogy ezzel milyen szakítópróbák felé vezet majd egyházát, az idáig kérdéses, és majd kiderül, hogy végül ezek az ökumené számára mennyiben lesznek áldássá.

500 évvel a reformáció után Volker Reinhardt történész a „Luther, az eretnek” című ragyogóan megírt könyvében józan mérleget állít fel arról, mit jelent ma az evangélikus egyház reformatori öröksége: alapjában véve már régen el lett temetve. Luthernek és Kálvinnak tanítása a hívők kiválasztásáról és azoknak az elutasítása, akik nem hisznek, „vétene minden korrektség ellen, tehát a megigazulástannak ez a terjedelmes oldala el lett távolítva, sőt éppen megfordult: mindenki a paradicsomba jut”.³⁴ Luther antropologikus pesszimizmusa, amely radikális bűnről szóló tanításának következménye, a mai lutheránusok részéről, de mindenesetre az európaiak részéről szociálpolitikai akcionizmusba, az ezen a világon való nagyobb igazságosságra való törekvésbe csapott volna át,³⁵ aminek Lutherhez aligha lett volna köze. „Ekképpen a mai lutheránusság, anélkül hogy akarná (sőt talán anélkül, hogy tudná), hallgatólagosan átvette a katolikusok elgondolásait az embereknek az isteni kegyelemmel való kooperációjáról, sőt a cselekedetek által való megigazulásról is.”³⁶ És ez a diagnózis a reformátusságra is vonatkozik.

Ha még bizonyításra szorulna az EKD teológiai orientációs krízise a reformációjubileummal való összefüggésben, úgy azzal szolgált Thies Gundlach egy, a „Zeitsichen” 2017. márciusi számában kiadott cikkével.³⁷ Az EKD egyházi hivatalának alelnöke mindenestül az akadémiai teológia szemére veti, hogy meggátolná a jubileumot, és cserbenhagyná az egyházat, ha arról lenne szó, hogy eltörölje a reformációnak és örökségének pozitív jelentőségét. Ehelyett „egyfajta morcos hangulat uralkodna az EKD-nak és tagegyházainak minden aktivitásával és a tartományi, országos és civil társadalmi ügyekkel szemben, és egyfajta tudálékos műveletlenség érvényesülne”.³⁸ Néhány prominens kritikus név szerint meg lett nevezve, anélkül persze, hogy Gundlach az általuk elmondott érvek közül egybe is beleegyezne. A reformatori teológia felelevenítésére vonatkozó konstruktív hozzájárulásai egyszerűen mellőzve lettek.³⁹ Hogy milyen szegényes ellenben az EKD teológiai képviselője, azt mutatja a következő mondat: „A német Bundestagtól a kulturális államtitkárig, a Rotary klub barátaitól a német vasútig úgy tűnik, hogy ereje van annak az eszmének, amely az 500 évvel ezelőtt végrehajtott tézistámadása és következményei által konstruktív hatással van nemcsak az egyház, hanem a demokrácia, az emberi méltóság, a részvétel stb. mai önértelmezésére.”⁴⁰ Hol marad a hit – Luther *sola fideje* –, hol marad Isten beszéde, amelyről Martin Walsér beszélt, és hogy a hitet hiányoljuk?⁴¹ Erről nem esik szó Gundlach cikkében. Noha az EKD arra szólított fel, hogy „Istenről újra gondolkodjunk”, ez csak a csillogó brosúráik és akcióterveik frázisa marad.

34 REINHARDT: Luther, der Ketzer, 325.

35 REINHARDT: Luther, der Ketzer, 326.

36 Uo.

37 Vö. GUNDLACH: Perspektiven vermisst, 47–49.

38 GUNDLACH: Perspektiven vermisst, 48.

39 Vö. a szerző, aki Thomas Kaufmann, Friedrich Wilhelm Graf és Dorothea Wendebourg mellett a nyilvános kritizáltak közé tartozik: KÖRTNER: Reformatorische Theologie im 21. Jahrhundert; uő: Rechtfertigung – Botschaft für das 21. Jahrhundert; uő: Das Evangelium der Freiheit. Potentiale der Reformation.

40 GUNDLACH: Perspektiven vermisst, 47k.

41 Vö. WALSER: Über Rechtfertigung.

Mindazonáltal más oldalról a rendszeres teológusok céhét is kritika éri. A reformációjubileum körüli tevékenységek hozzáértő megfigyelője, mint amilyen Reinhard Bingener, a Frankfurter Allgemeine Zeitung munkatársa, szemükre veti, hogy a történészek terepét átengedi, és a reformatori teológia jelenkori relevanciáival kapcsolatban hallgatásba burkolózik. Az evangélikus dogmatikának a Bingener által megvádolt teljes kiesésének okai teológiapolitikai változáson alapulnak, amely már több évtizede megy végbe. Elmúltak azok az idők, mint az első világháború után és az 1917-es reformációjubileum idejében, amikor a Luther-kutatásban és a rendszeres teológiában a dialektikus teológia és a Luther-reneszánsz adták meg a hangsúlyt. Határozottan visszatér egy új teológusgeneráció a liberális teológia és a kultúrprotestantizmus örökségéhez. Már nem Karl Barth, Rudolf Bultmann és Karl Holl a teológiai példaképek, hanem Ernst Troeltsch, Adolf von Harnack és Emanuel Hirsch.

Az 1983-as Luther-évben a német nyelvterület evangélikus teológiáját Gerhard Ebeling Luther-értelmezése uralta.⁴² Az Insel Verlag által kiadott, Karin Bornkammal közös Luther-kiadásának⁴³ közérthető bevezetéseivel és az egyházközségekbe való bevetésével máig nincs párja. Eközben azonban Ebeling Luther-interpretációja továbbra is kritikába ütközik. Eberhard Jüngel neve is elveszítette ragyogását a fiatal teológusgeneráció szemében. Johann Hinrich Claussen fent említett könyvében Barth, Bultmann, Ebeling és Jüngel neve fel sem merül.

A liberális protestantizmus mai képviselői hangsúlyozzák Luther idegenszerűségét és azokat a nehézségeket, amelyeket az ő öröksége okoz. Ez egy intellektuális jóra valószínűség kifejeződése, ami többre értékelendő, mint az egyházak olcsó aktualizáló próbálkozásai a jubileum évében. De nem lehet, hogy éppen Luther és a többi nagy reformátor teológiájának idegenszerűségében van a teológia és az egyház kritikai potenciálja, amely ezt új szintre emelheti? Nincs itt az ideje annak, hogy az Isten-keresést alapvető módon egész újként állítsák be, ahelyett hogy teóriákban taglalnák a megélt vallást és annak ambivalenciáit.

A jubileumi évben ettől már nem lehet túl sokat elvárni. Az ünnepi programok és a politikailag korrekt ünnepi istentiszteletek liturgiái már régen megíródtak, és a miséket elénekelték. Irányítsuk inkább tekintetünket a 2018-as évre és az azt követő időre, amikor a wittenbergi világméretű kirakodóvásár bezárja kapuit. Akkor szükség lesz a protestantizmusnak egy önkritikus állapotfelmérésre egy olyan időben, amikor a teológia háttérbe szorul.

Fordította: Lucski Márta

Felhasznált irodalom

- BEINTKER, M.–FAZAKAS, S. (Hg.): Die öffentliche Relevanz von Schuld und Vergeltung. Perspektiven reformierter Theologie, *Studia Theologica Debrecinensis* 2012, Sonderheft, Debrecen, 2013.

⁴² Lásd többek között EBELING: Luther; uő: Lutherstudien, Bd. 1; 2/1, Bd. 2/2; 2/3, 3.

⁴³ Vö. LUTHER: Ausgewählte Schriften.

- BÜNKER, M.: Protestantische Vielstimmigkeit: Zwischen Appenzeller „Zäuerli“ und gemeinsamer Ausrichtung. Kommentar zum Kongress „500 Jahre Reformation: Bedeutung und Herausforderung“, in Bosse-Huber, P. u.a.: (Hg.): *500 Jahre Reformation: Bedeutung und Herausforderungen*, Zürich–Leipzig, Theologischer Verlag Zürich–Evangelische Verlagsantalt, 2014, 359–361.
- CLAUSSEN, J. H.: *Reformation. Die 95 wichtigsten Fragen*, München, C. H. Beck, 2016.
- EBELING, G.: *Luther. Einführung in sein Denken*. Mit einem Nachwort von Albrecht Beutel, Tübingen, Mohr Siebeck, ©2017.
- Ebeling, G.: *Lutherstudien*, Tübingen, Mohr Siebeck, Bd. 1, 1971; Bd. 2/1, 1977; Bd. 2/2, 1982; Bd. 2/3, 1989; Bd. 3, 1985.
- EVANGELISCHE KIRCHE A. B. IN OBERÖSTERREICH / KATHOLISCHE KIRCHE IN OBERÖSTERREICH: *Gemeinsames Wort für die Evangelische und Katholische Kirche Oberösterreich zum Reformationsgedenken 2017*, Linz, Diözese Linz–Evangelische Superintendentur A. B. OÖ, 2017.
- EVANGELISCHEN KIRCHE IN DEUTSCHLAND / SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ (Hg.): *Erinnerung heilen – Jesus Christus bezeugen. Ein gemeinsames Wort zum Jahr 2017* (Gemeinsame Texte 24), Hannover–Bonn, 2016.
- GRAF, F. W.: Reise nach Jerusalem. Was die EKD beim Reformationsjubiläum falsch macht, in *Zeitzeichen* 17 (2016/10), 8–11.
- GUNDLACH, TH.: Perspektiven vermisst. Die akademische Theologie verstolpert das Reformationsjubiläum, in *Zeitzeichen* 18 (2017/3), 47–49.
- KAUFMANN, TH.: *Erlöste und Verdammte. Eine Geschichte der Reformation*, München, C. H. Beck, 2017.
- KÖRTNER, U. H. J.: *Das Evangelium der Freiheit. Potentiale der Reformation*, Wien, Evangelischer Presseverband in Österreich, 2017.
- KÖRTNER, U. H. J.: Rechtfertigung – Botschaft für das 21. Jahrhundert. Eine Themenreihe zum bevorstehenden Reformationsjubiläum 2017, in *MdKI* 63 (2012), 113–115.
- KÖRTNER, U. H. J.: *Reformatorsche Theologie im 21. Jahrhundert* (ThSt NF 1), Zürich, Theologischer Verlag, 2010.
- KÖRTNER, U. H. J.: Wider die Moralisation und Emotionalisierung in Politik und Kirche, in *ZEE* 61 (2017/1), 3–8.
- LEPPIN, V.: *Die fremde Reformation. Luthers mystische Wurzeln*, München, C. H. Beck, 2016.
- LUTHER, M.: *Ausgewählte Schriften* (Hg. Gerhard Ebeling–Karin Bornkamm), Frankfurt a. M., Insel, 1982.
- OHST, M.: War die Reformation bloß ein Missverständnis?, in *Süddeutsche Zeitung* 225 (28.9.2016), 12.
- RAHNER, J.: „Zum Amen gehört das Aber“, *Die Zeit*, 29/2014 (10.7.2014), elérhető: <http://www.zeit.de/2014/29/johanna-rahner-katholische-kirche/komplettansicht>, letöltés dátuma: 2017. 02. 01.
- *Rechtfertigung und Freiheit. 500 Jahre Reformation 2017*. Ein Grundlagentext des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland (EKD), Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 2015.

- REINHARDT, V.: *Luther, der Ketzer. Rom und die Reformation*, München, C. H. Beck, 2016.
- SCHILLING, H.: *Martin Luther. Rebell in einer Zeit des Umbruchs*. Aktualisierte Sonderausgabe, München, C. H. Beck, 2017.
- SCHLEIERMACHER, F.: *Der christliche Glaube nach den Grundsätzen der evangelischen Kirche im Zusammenhange dargestellt*, 1–2 (Hg. v. Martin Redeker), Berlin, Walter de Gruyter, 1960.
- THÖNISSEN, W.: *Antikatholische Grundsätze*, elérhető: <http://www.katholisch.de/aktuelles/aktuelle-artikel/antikatholische-grundsätze>, (9.7.2014), letöltés dátuma: 2017. 02. 01.
- *Vom Konflikt zur Gemeinschaft. Gemeinsames lutherisch-katholisches Reformationsgedenken im Jahr 2017. Bericht der Lutherisch / Römisch-katholischen Kommission für die Einheit*, Leipzig–Paderborn, Evangelische Verlagsanstalt–Bonifatius, 2013.
- WALSER, M.: *Über Rechtfertigung, eine Versuchung: Zeugen und Zeugnisse*, Reinbek, Rowohlt Verlag, 2012.